

Bachhal kávézni, Chopinnel teázni

1 Etela Farkašová (1943) író, költő, publicista, a pozsonyi Comenius Egyetem BTK Filozófiai Tanszékének nyugalmazott docense. 14 prózakötet, 3 tudományos monográfia és 6 verskötet szerzője, számos rangos irodalmi díj kitüntette. Angolból és németből fordít. Műveit 11 nyelvre fordították le (német, angol, japán, román, szerb, bolgár, arab, lengyel stb.). Magyar fordításban most jelenik meg először, a *Káva s Bachom, čaj so Chopinom* (2010) című kötetének címadó prózájával (*Bachhal kávézni, Chopinnel teázni*). (H. T. I.)

Teljesen lenyűgözte az a mondat, valójában egy verssor, talán mert a barátnője írta (akivel ugyan nem találkoztak túl gyakran, vagy, ahogy ezt egymásnak is mondogatták: fő, hogy tudunk egymásról, hogy megvagyunk, és ha bármi közbejönne, elég egy hívás, de általában az is elég volt, hogy gondoltak egymásra).

Sose kávéztam még Bachhal, ez a verstöredék néha napokig kísérette, akárcsak egy rádióból elhallott kósza dallam, amely ébredéskor lopja magát a fülünkbe, és az esti lefekvésig nem tágít, amely ráhangol minket egy új napra, meghatározza a hangnemét, a ritmusát, olykor-olykor észrevételi magát, a tudatunkba idézi, hogy kéretlenül szegődött társunkul, hogy aztán tudatunk mélyebb rétegeibe rejtjük, ennek ellenére mindvégig bennünk van, talán egyben azt is előrevetíti, ami aznap vár ránk, akár egy jóslat (... *hangjegyekbe foglalta mindazt, / ami megtörtént velem, / sőt azt is, ami majd történni fog*), mindenesetre Ivica versei közül ez volt a kedvence.

Olykor azon kapta magát, hogy önkéntelenül is variációkat hoz létre belőle, Bach helyett valamilyen megmagyarázhatatlan okból Chopin lett, vagy Ravel, kávé helyett tea, bár, hogyha jobban belegondolt személyes történetébe, meg kellett hogy vallja, nem is volt annyira megmagyarázhatatlan: elvégre Bach se egyiktől, se másiktól nem állt meszsze, legalábbis emlékei szerint nem, amelyek annyi év után, annyi évtized után is behálózták, gubancot alkottak, amelyből sehogy se szabadulhatott, mert ez a gubanc valójában az ő emlékezete volt, illetve ő maga, egy olyan jelen, amelyről se a múltat, se pedig a sejtett jövőt nem tudta leválasztani, minden egyes pillanatát ennek a három dimenzióknak a találkozása töltötte meg, mintegy folytonos mezsgyelétre kényszerítve őt, múlt-jelen-jövő határán, az emlékezet és az imagináció határán, nyilván, ahogy a többi ember is, vélte, feltehetően mások is így vannak vele, csak nem beszélnek róla, mint ahogy ő sem mondta senkinek, hogy egyik szemével a múltba réved, a másikkal az éppen most zajló eseményt, a most múló pillanatot igyekszik megragadni, kettéhasadt, meghasonlott tekintet, kettéhasadt, meghasonlott emlékezet, ugyan kinek is beszélt volna erről.

A verset először nyomtatásban olvasta, egy gyermekrajzokkal illusztrált, vékonyka kötetben jelent meg, különös, gondolta, mintha ez a vers róla szólna, az ő tapasztalatairól, érdekes, hogy a barátok néha sokkal érzékletesebben tudnak kifejezni minket, mint a saját szavaink, olyan sötét zugokba is bevilágítanak, amelyekbe mi magunk nem merünk betekinteni, talán félelmünkben, talán nosztalgától tartva, vagy számos más okból, és amikor mindez felmerült benne, az emberi közelség melege járta át, no de erről az érzéséről se beszélt soha.

Apja bizonyos napokon tényleg megivott egy csésze kávé, nem túl erőset, az anyja erre külön odafigyelt, hiszen a szíve gyengélkedett, kímélnie kellett magát, apró kortyokban szürcsölte, energiát gyűjtve az esti koncerthez, ilyenkor összpontosított, nyilván legszívesebben egyedül maradt volna, de engedve kérésének neki, a kislányának, azért általában megengedte, hogy ott maradjon, amennyiben csöndben marad, ő pedig a szomszédos fotelbe süppedve figyelhette, meg se pisszent, tudván, hogy a legapróbb nesz is megzavarhatja a koncertet.

Apja imádta a zenét, beszélni ugyan sose beszélt erről, de nem is volt rá szükség, esténként olykor maga elé rakta a nagy konyhaasztalon valamelyik kedvenc darabjának a partitúrját, és másolni kezdte a saját készítésű kottapapírokra, a szélesre hagyott margókra pedig a tempóra, hangerőre vonatkozó megjegyzéseit róta apró betűkkel, amelyeket többször is hiába próbált meg lopva kislabizálni, mert a tömött, apró betűs sorai helyenként egészen a kottavonalig értek, ráfutottak a betűk a hangjegyekre, egyszer meg is kérdezte tőle, hogy talán a zeneművel kapcsolatos javításait jegyzi-e fel, hogy mi mindent kellene rajta változtatni, de apja csodálkozó tekintetét látva, ahogy szinte rosszállóan kérdőre vonja őt a feltételezésért, letett arról, hogy megértse, hogyan áldozhat apja ennyi időt mások hangjegyeinek másolására, kommentálására, ráadásul ekkora koncentrációval, ekkora lelkesedéssel, szinte minden zavaróan hatott rá ilyenkor, ami egy pillanatra is kizökkenthette volna a zenében való elmerülésben, a vele való feloldódásban, és ezt még az anyja is tiszteletben tartatta vele, apád most dolgozik, mondogatta csipetnyi irónia nélkül a hangjában, mihelyst a partitúrákba temetkező apját másolás vagy jegyzetelés közben megzavarhatta volna, és csak jóval később értette meg, hogy végül is mindegy, csak később jött a felismerés, hogy nincs lényeges különbség a két tevékenység között, apja viszont már akkor tudta, képzeletben azonosult a zeneszerzővel, vele együtt komponált, a sajátjának érezte a szerzeményeket, elvégre nem lényeges, hogy kiéi, a létezésük volt fontos.

Ezt a verset kis híján elirigyelte a barátnőjétől, nem mintha a kötet többi darabja érdektelen lett volna számára, de azt, amelyikben Bachhal sose kávézott a szerző, tényleg vágyakozva olvasta, sőt egyre inkább a magáénak érezte, hagyta, hogy átítassa a saját szövegeit, elvégre a pusztá létezése előbbre való volt, sőt mi több, mintha már sejtések szintjén létezésének előképe is meglegyintette volna évekkel ezelőtt, a Thomaskirche koncertjein üldögélve, hétről hétre, minden este, amelyekre mindig úgy emlékezett, mint az egy hónapos lipcsei ösztöndíjának legszebb pillanataira, képzeletében a templom ódon falai között kétszáz évvel ezelőtt a zseniális kántor ujjai nyomán hangzott fel a dallam, egy istentiszteleten, ahol a hívők talán nem is sejtik, hogy micsoda nagy zenemű fültanúi lehetnek, és ahogy így lehajtott fejjel ült, behunyt szemmel hallgatva a zenét, egyre-másra születtek meg benne a képek, amelyeket Ivica verseiben pillantott meg újra, lassan váltak le a lelkeről, egyelőre szótlanul, elmosódott kontúrokkal.

Amikor aztán évek múltán kezébe vette barátnője kötetét, emlékezetéből egyszerűen a lipcsei templom kicsit kényelmetlen, kopottas padsora bukkant elő, és mintha távolból látta volna magát, amint kissé görnyedten, ölébe ejtett kézzel ül, mély hallgatásba burkolózva, bebábozódva, hogy a külvilágból egyedül csak az orgona hangja képes a magány burkán áthatolni..., ezt a verset valójában helyettem írta, gondolta akkor (*Aztán egy másik férfi, egy egészen más korban, / pontosan betartván az utasításokat / átadja az üzenetet. / Nekem, aki a kilencedik sorban ültem...*).

Valósággal meghatotta, ahogy újra és újra vissza tudja fogadni ez a vers, amikor csak kedve szottyant rá, ismételte magában egyes sorait, sokszor csak fragmentumait, bár nem először történt meg vele ilyesmi, ismerte jól ezt az érzést, még ha nem is túl gyakran fordult vele elő, az emlékezetének jellemző vonása volt, hogy olvasás közben, lett

légyen az vers, novella vagy akár regény, furcsa borzongás járta át, lapról lapra, verssor-ról verssorra haladva egyre csak nőtt, növekedett benne, de nem tiltakozott ellene, épp ellenkezőleg, inkább átadta magát ennek az izgató rezonanciának, amelyet az ismerős-nek vélt szövegek váltottak ki benne, mintha csak maga írta volna őket, afféle déja vu érzés volt, már amennyiben szövegekre is használható ez a kifejezés, vagy pedig egy olyan szöveg, amely az előkép képzete, akár az álom, kontúr nélküli formákkal, önmagát még csak kereső tartalmakkal, a szélben lebegve, vagy valamilyen más térben, várakoz-va, hogy elkapják őt, hogy utána nyúljon egy kéz, de végül mégis valaki más kapta el, a bachos verset a barátnője írta meg, tán egy kicsit helyette is, és minél többet elmélkedett róla, annál inkább bonyolultabbnak érezte az írás és az írója közötti viszonyt, akár versről volt szó, akár zeneműről, ahhoz ugyanis, hogy megértse a szoros összetartozás lényegét, ahhoz, hogy az idegen partitúrák másolása fölött érzett örömet átérezze, valóban sok-sok évre volt még szüksége.

Nem emlékszik kivételre, tehát a koncertek nagy valószínűséggel mindig vasárnapon-ként voltak, a régi rádió egy ütött-kopott hatalmas szekrényre emlékeztette, egészen kiváló akusztikája volt, szinte csak úgy zengett, amihez azért a szoba magas falai is hoz-zájárultak, egyik előnye a régi háznak, a sok hátránya között, de őket végül is kiköltöz-tették, a házat lebontották, és otthonuk hűlt helyének közvetlen közelében egy kereszte-ződést hoztak létre, amit ma sem szeret, és nem csak azért, mert a kramárei kórházba tartva át kell rajta kelnie, hiszen az sose örömteli élmény, de nem csak azért.

Sokáig siratta a házat, a robusztus épületnek már régen nyoma se volt, amikor a tava-szi kabátja zsebében még mindig ott lapult a kulcs, ami egy nem létező ajtó zárját nyi-totta, de a tavasz más változásokat is hozott magával, felpezsdültek a történések, egyre pörgősebbé vált minden, aminek ő csak szemlélője volt, hol tehetetlenül, hol csodálkoz-va, ugyanakkor mindig egyfajta döbbenetet érezve afelett, hogy az ember mintha nem is maga írná a saját történetét, hanem valaki más, aki egészen váratlanul képes kisebb-nagyobb hurkokat előidézni, olykor teljes hálózatokat, amiket aztán szét kell bogozni, türelmesen szárlól szárlra, és amikkel meg kell tanulnia együtt élni.

A vasárnap délelőttöknek egészen különös atmoszférája volt, süteményillattal és muzsi-kával, az apja mellett ült, még a lélegzetét is visszafojtotta, amikor a karmesteri pálcáért nyúlt, hogy megadja a ritmust, uralma alá vonja nemcsak a kamaraegyütteseket, hanem a hatalmas szimfonikus zenekarokat is, a pálca pedig mindig ugyanazon a helyen volt, de a hét folyamán szinte láthatatlanul, egzisztenciája a vasárnapoktól és apja ujjaitól függött.

A koncerteket általában Bécsből közvetítették, néha Salzburgból, Londonból vagy New Yorkból, feszülten hallgatták a bemondót, hogy mi lesz aznap délelőtt műsoron, apja Bachért rajongott, igazi ünnep volt, ha műsorra tűzték, igaz, nagy ritkán történt meg, de Mozartnak, Haydnnak is tudott örülni, Beethovenról már nem is beszélve, és akkor még ott volt Chopin, aki miatt mindig letette a karmesteri pálcát, hogy leüljön a nagy szárnyas zongorához, ami szintén csak vasárnaponként szólalt meg.

Ahogy felcsendültek a zenemű első hangjai, szemében fények gyúltak, arcvonásait különös átszellemültség rendezte maximálisan koncentrálttá, mondhatni teljesen egzaltált-tá, ujjai hullámzó futamokban lebegtek a billentyűk felett, hol alacsonyabban szállva, hol pedig mint a felrebbenő madarak, amelyek megittasodnak a végtelen magasság nyújtotta szabadságérettől, miután megszabadultak a mindennapok nyugétól, a szűkös és véges téridőtől, amely egyre fojtogatta őt, passzírozta a tökéletlenségbe, csupán a vágyak és az álmok időnkénti derengésében elviselhető, folytonosan ismétlődő szürkeségbe.

Valamikor réges-régen hegedülni is tanult, még kisdiákkorában, Pesten, de miután a család visszatért az elődök szülőföldjére, a hegedűjét is lassacskán elfelejtette, no nem

örökre, csak felvitte a padlásra, ahol elnyűtt tokjában lelt végső nyugalomra, bár egyszer vagy kétszer lehozta neki, a kislányának, hátha tanulni lenne kedve, felhangolta, noszogatta őt, de miután látta, hogy nincs érdeklődés, újra felvitte a padlásra, mert már az ő ujjai sem akartak szót fogadni, lecsusszantak a húrokról, végtére is zenekari művek vezényléséhez voltak szokva, márpedig egy nagyzenekarban egyetlen hangszer sose lehet annyira fontos, és ha a vasárnapi program mégis úgy kívánta, ott volt az impozáns szalonzongora.

Egy vagy két órát töltöttek így vasárnaponként a szülők szobájában, attól függően, meddig tartott a közvetítés, és ha apja elégedetlen volt a műsorral, kikapcsolta a rádiót, a szekrény mélyéből előkotorta a fíkarcsnyival sem ifjabb gramfont, gazdag lemezgyűjteményük is lett az évek során, és ilyenkor apja vehette kézbe a repertoár összeállítását, Bach, Chopin, Ravel, Sztravinszkij, és persze a bécsi klasszicisták, néhanapján Csajkovszkij vagy Muszorgszkij, ahogy a pillanatnyi kedve hozta, a gramfonos koncertek esetében biztos lehetett a programban, hiányzott viszont a várakozás izgalma, amit ő, a fotel mélyére süppedő kislány is érzett, figyelve, átérezve a közös pillanatok.

Kivételes alkalmakkor, mondjuk évente egyszer-kétszer, apja grúz kórusműveket is műsorra tűzött, a férfikórusokért régóta rajongott, maga is énekelt egykor kórusban, mély, ahogy mondani szokás, telt basszus hangja volt, ami sehogy se illett vézna alkatához, a lemezt még valamelyik rokona hozta egyenesen Tbiliszből, még azt se lehetett tudni, hogy szakrális vagy világi művek voltak-e, de nem is ez volt a fontos, hanem a hangok, ahogy egyre csak kapaszkodtak, egyre magasabbra, és nekik úgy tűnt, hogy velük együtt lebegnek odafönt, amikor is hirtelen lejtmenetbe kezdtek, majdhogynem a pianissimóig, addig-addig, hogy az, amit hallottak, ami magával ragadta őket, már nem is hangokból állt, már csak a lélek énekelt, ahogy ezt apja megfogalmazta, a lélek, amely zenévé lényegült, olykor még Isten nevét is említette, aki, ha létezik, a zenében kell hogy létezzen, ezekben a hangokban, ezekben az elnyújtott, fájdalmas dallamokban, Bach, Beethoven és mások zenéjében, amennyiben létezik Isten, mondogatta, az isteni lényeg a zenéhez hasonló kell hogy legyen.

Jó pár évvel később Italo Calvino olvasása közben jutottak eszébe ezek a kórusművek, amelyek más vasárnapi koncertekhez képest valamiben mégis különböztek, és egyre inkább az volt a meggyőződése, hogy apja ezeken a vasárnapokon ugyanazt a vágyat érezhette, mint amiről Calvino ír egyik legjobb novellájában: hanggá változni, egyedivé, semmi máshoz nem hasonlatos hanggá válni, aztán más hangokkal találkozni, egyesülni velük, zenévé olvadni össze, a zene lényegével, valami olyasmivel, ami már nem emberi dimenzió, ami már a kozmosz más szféráival érintkezik, talán már magával az istenivel.

Kár, hogy nem tudsz énekelni, mondja Calvino elbeszélője a királynak, mert ha tudnál, az életed is másként alakult volna, boldogabb lehetnél volna, vagy pedig másként szomorú, harmonikusan melankolikus, és ugyanezt érezte nemegyszer erre a valamikori kislányra gondolva, a hajdani, kórusműves vasárnapokat felidézve, bizony milyen kár, hogy nem tud énekelni, talán ő is máshogy élte volna meg az örömét vagy szomorúságát, a csendes, magából ki nem énekelt melankóliáját.

Apja persze tudott énekelni a kórusművek vezénylése közben is, egészen halkán, úgymond brumendo kísérette, a pálca mozgásának alig hallható hátteret adva, ami ugyanakkor a zenei varázslatban való önrészét is kifejezte, hallgatósága felé pedig annak az ígéretét közvetítette, hogy a hangok befogadásával is hozzájárulnak a varázslathoz, azzal, hogy befogadják a hangokat, ők is befogadtatnak a varázslatba, nem is tudott ilyenkor az apjára nézni, szándékosan kerülte a tekintetét.

Egyszer, már a költözésük után, a lényegesen kisebb és alacsonyabb, új lakásukban, ahol az akusztika is rosszabb volt, egyik nap, zenehallgatás közben apjának ismét

Chopinre esett a választása, akkoriban már egyre szívesebben emlegette lengyel nagyanyját, és megboldogult szüleit, mintha csak érezte volna a vonzásukat, hallotta volna a hívásukat.

Teáscsészék voltak az asztalon, második infarktusa után apja már végképp nem ihatott kávé, anyja hiába vásárolta a koffeinmenteset, nem volt hajlandó belőle inni, nem szerezte a pótszereket, mert a kávé legyen kávé, kávézammal és kávéillattal, a zene pedig legyen valódi, amelyben egész lényünkkel elmerülhetünk, összeolvadhatunk, azonosulhatunk vele, márpedig ő azonosult, lényegült, ebben ez a kislány se kételkedett, megpróbálta megtanulni tőle a megtanulhatót, amit talán nem is kellett volna tanulnia, mert megvolt benne eredendően, csak idő kellett ahhoz, hogy át merje adni magát a hangzásnak, hogy merje befogadni a hangokat, és felolvadni bennük, eggyé válni velük, beléjük lényegülni.

Teáztak, és Chopint hallgattak, egy sűrű hétköznapon, a vasárnapi szertartásokhoz már nem ragaszkodtak, apja bármikor is koncertezett, már nélküle kellett, miután elköltözött, már a karmesteri pálca létezéséről se tudott, minden közösen eltöltött pillanat fényűzésnek számított, ezernyi tennivaló, kötelesség béklyójából kellett elszabadulni, szinte csoda, hogy aznap újra egymás mellett ülhettek a nappaliban, nem is tudni, hogy kinek az ötlete nyomán.

Ennek ellenére egészen pontosan emlékszik a darabra, apja a maximumot próbálta nyújtani a zongoránál, ugyanakkor nem lehetett nem észrevenni a fáradtságát, a homlokáról csepegő izzadságot, az utóbbi időben már a legkisebb erőfelfejtést is rögtön jelezte a szíve, és talán nem véletlenül választotta újra Chopint, szeretett Chopinjét, de ezúttal máshogy játszott, visszafogottan, tompábban, mint máskor, mintha fogytán lenne az ereje, de lehet, hogy csak nem akarta zavarni a szomszéd szobában alvó néhány hetes unokáját.

Teáztak, szótlanul, a zenébe temetkezve, vagy talán az előérzeteikbe, mindenki a sajátjába, később úgy emlékezett erre, hogy az apja is sejtette már akkor, Chopin közben, mert *a hangjegyekkel minden kifejezhető, ami megtörtént, sőt az is, ami még csak történni fog*, most, hogy egyre élesebben látja apja verejtékező arcát, tekintetében a sorszerű odaadást, minden egyes életre hívott hangnak, most már egészen biztos benne, hogy apja is sejtette, minél élesebben látja ezt az arcot, annál inkább megcáfolhatatlan bizonyossággal állítaná, hogy éreznie kellett, holott csak néhány nappal később került rá a sor.

Ezután sokáig képtelen volt a gramofonhoz közeledni, mintha attól tartott volna, hogy óvatlan pillantásával életre kelti az elnémult szerkezetet, hogy közeledtére a tú hozzáér a lemezhez, ami még mindig a korongon feküdt, hogy mozdulataival megremegteti a levegőt, és akkor a szobában ismét felcsendül a G minor, és akkor előnti őt a ballada melankolikus lágyága, magába szippantja, ő pedig, a régi fotelbe süppedve nem tudja majd elviselni a hangzöngét, nem tud majd ellenállni a kísértésnek, hogy magába forduljon, hogy átadja magát emberi történetének, hogy zenévé változzon, hogy átengedje magát egy másik tér vonzásának.

Hosszabb időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy újra meg tudja hallgatni, teát készített magának (olykor kávé), és lehuny szemmel összpontosítva, szinte lélegzet-visszafojtva figyelte apja lebegő ujjait a képzeletbeli klaviatúra fölött.

Hizsnyai Tóth Ildikó fordítása